

Klasik ve Çağdaş Müfessirlerin Perspektifinden Arz-ı Mev'ûd Meselesi: Kur'an Yahudilerin İddiasını Destekliyor mu?

Ersin Çelik

0000-0002-1821-7772 | ersin.celik@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Rize, Türkiye

ROR ID: [0468j1635](https://orcid.org/0468j1635)

Öz

Yahudilerin dini inancı bağlamında tartışılan arz-ı mev'ûd meselesi, İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra günlük siyasette de yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Ortadoğu'daki gelişmelere bakıldığında bu meselenin uzun bir süre daha konuşulmaya ve tartışılmaya devam edeceği söylenebilir. İsrâiloğulları'nın "seçilmiş kavim" olduğu inancıyla doğrudan irtibatlı olan arz-ı mev'ûd anlayışı Tevrat'a dayanmaktadır. Yahudilikte arz-ı mev'ûd meselesi Yahudi şeriatının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Fakat bu çalışmanın odak noktası, Yahudi kaynaklarına göre seçilmişlik inancı ve arz-ı mev'ûdun mahiyeti meselesi değildir. Bu nedenle söz konusu iki meselenin İsrâiloğulları tarafından nasıl anlaşıldığı kısaca ele alınacaktır. Çünkü bu araştırmanın temel hedefi, Kur'an'ın arz-ı mev'ûd onayladığı iddiasını Kur'an perspektifinden ele almaktır. Nitekim klasik dönemden çağdaş döneme kadar bazı Yahudiler tarafından Kur'an'ın da arz-ı mev'ûd onayladığı öne sürülmektedir. Yine Kur'an'ın Yahudiler tarafından yapılan bazı İbranice çevirilerinde kimi Kur'an âyetlerinin seçilmişlik ve arz-ı mev'ûd bağlamında tercüme edildiği görülmektedir. Kur'an'da İsrâiloğulları'nın âlemlere üstün kılındığını ifade eden el-Bakara 2/47, 57-59, 122, el-A'râf 7/140, el-Câsiye 45/16, ed-Duhân 44/32, el-Mâide 5/20. âyetleri seçilmişlik inancıyla ilişkilendirilebilecek âyetlerin başında gelmektedir. Çalışmada öncelikle arz-ı mev'ûd meselesiyle yakından irtibatlı olan seçilmişlik inancıyla ilişkilendirilen söz konusu âyetlerin klasik ve çağdaş müfessirler tarafından nasıl yorumlandığı bütüncül bir şekilde irdelenmektedir. Burada müfessirlerin bazıları dilsel açıklamalarla bazıları ise Ümmet-i Muhammed'in en hayırlı ümmet olduğu kabulünden hareketle Yahudilerin âlemlere üstün olmasını ilgili dönemle sınırlandırmışlardır. Bu çalışmanın ana eksenini ise arz-ı mev'ûd meselesiyle ilişkilendirilen âyetlerin müfessirler tarafından nasıl yorumlandığı oluşturmaktadır. Kur'an'da el-Mâide 5/21, Yûnus 10/93, el-İsrâ 103-104, el-Enbiyâ 21/71, 105, eş-Şuarâ 26/57-59, el-A'râf 7/128-129, 137 ve el-Kasas 28/5-6 gibi çok sayıda âyet arz-ı mev'ûdla ilişkilendirilmektedir. Çalışmada özellikle İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra yazılan tefsirlerle daha önce yazılan tefsirler arasında bir ayrıma gidilmektedir. Böylece İsrail'in bölgede bir tehdit olarak algılanmasından sonra bu âyetlere dair bakış açısında bir değişikliğin olup olmadığı üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak, müfessirler, Kur'an'da geçen "arż-ı mukaddese/الارض المقدسة" ifadesinin hangi bölgeyi kastettiğine dair kesin bir sınırlama yapamamışlardır. Bununla birlikte, bu ifadenin İsrâiloğulları tarafından iddia edilen Nil ile Fırat arasındaki bölge olarak anlaşılmadığı da açıktır. Tefsirlerde çok farklı yerlerin ismi geçmekle birlikte müfessirlerin çoğunluğu "mukaddes toprakları" Beytül-Makdis olarak anlamıştır. Bu arada özellikle klasik dönemde arz-ı mev'ûdun sınırlarına dair tefsirlerde aktarılan bilgilerin kaynağı tartışılmamıştır. Söz konusu meselede çağdaş dönem müfessirleri arasında üç tavır öne çıkmaktadır. Birinci gruptaki müfessirler, söz konusu âyetleri tefsir ederken Yahudi kaynaklarına müracaat ederek buradaki çelişkileri aktarmakta ve bu bilgilerin sıhhatine dair sorgulama yapmaktadır. Dolayısıyla az sayıdaki bu müfessirler, bu bölgenin neresi olduğu hususunu tartışmaktan çok bunların tahrif edilmiş bilgilere dayandığını belirtmektedir. İkinci gruptaki müfessirler ise bu toprakların onlara ebedi yurt olarak değil tamamen Mısır'dan çıkışta geçici bir mesken olarak verildiğini öne çıkartmaktadır. Üçüncü grupta yer

alan birçok müfessir ise hala klasik tefsirlerde yer alan ve sağlam bir dayanağı bulunmayan bilgilere dayanarak meseleyi ele aldıkları için ümmetin önemli bir sorununu açık bir şekilde ifade edememişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Arz-ı Mev'üd, İsrail, Seçilmişlik, Yahudi

Atıf Bilgisi

Çelik, Ersin. "Klasik ve Çağdaş Müfessirlerin Perspektifinden Arz-ı Mev'üd Meselesi: Kur'an Yahudilerin İddiasını Destekliyor Mu?". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Mart 2025), 385-409. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1574827>

Geliş Tarihi	28.10.2024
Kabul Tarihi	22.01.2025
Yayın Tarihi	15.03.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Issue of the Promised Land from the Perspective of Classical and Contemporary Exegetes: Does the Qur'an Support the Jewish Claim?

Ersin Çelik

0000-0002-1821-7772 | ersin.celik@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Rize, Türkiye

ROR ID: [0468j1635](https://orcid.org/0468j1635)

Abstract

The issue of the Promised Land, a key element of Jewish religious belief, has also become a heavily debated topic in daily politics, especially since the establishment of the State of Israel. Considering the ongoing developments in the Middle East, it is evident that this subject will continue to be discussed for a long time. The concept of the Promised Land is directly connected to the belief that the Israelites are the "chosen people", a notion rooted in the Torah. In Judaism, the Promised Land is considered an integral part of Jewish law. However, this study does not aim to explore the theological foundations of the Jewish concept of chosenness or the Promised Land as understood in Jewish tradition. Instead, it briefly addresses these concepts to provide context, as the primary objective is to examine whether the Qur'an endorses the claim of the Promised Land from its own perspective. Notably, some Jewish individuals, from classical to contemporary times, have argued that the Qur'an affirms the concept of the Promised Land. Furthermore, certain Hebrew translations of the Qur'an have rendered specific verses in a way that links them to chosenness and the Promised Land. Verses such as al-Baqarah 2/47, 57-59, 122; al-A'raf 7/140; al-Jathiyah 45/16; al-Dukhan 44/32; and al-Maidah 5/20 are often associated with the concept of chosenness and serve as the foundation of this claim. This study first examines how classical and contemporary exegetes interpret these verses, especially in relation to the concept of chosenness. Some exegetes approach these verses through linguistic analysis, while others limit the Israelites' superiority to a specific historical period, referencing the idea that the Muslim community (Ummah) is the best community. The main focus of this study is the interpretation of verses linked to the Promised Land by both classical and contemporary exegetes. Verses such as al-Maidah 5/21; Yunus 10/93; al-Isra' 103-104; al-Anbiya' 21/71, 105; al-Shu'ara' 26/57-59; al-A'raf 7/128-129, 137; and al-Qasas 28/5-6 are often associated with the Promised Land. The study distinguishes between interpretations written before and after the establishment of the State of Israel to explore whether the perception of these verses has changed following Israel's emergence as a perceived regional threat. The findings reveal that exegetes have not reached a consensus on the precise geographical boundaries of the term "sacred land" (al-ard al-muqaddasah) mentioned in the Qur'an. However, it is clear that this term does not correspond to the region between the Nile and the Euphrates as claimed by the Israelites. While various regions are mentioned in classical commentaries, most exegetes interpret "sacred land" as referring to Jerusalem (Bayt al-Maqdis). Notably, classical exegetes rarely questioned the sources of the information they cited about the boundaries of the Promised Land. In contemporary exegesis, three approaches to this issue emerge: A small group of exegetes critically examines Jewish sources while highlighting contradictions and questioning their authenticity. They focus on the corrupted nature of these claims rather than debating the specific location of the land. Some exegetes argue that the land was given to the Israelites not as an eternal homeland but as a temporary dwelling during their exodus from Egypt. Many exegetes continue to rely on classical interpretations, often grounded in weak or unsubstantiated narratives, failing to address the broader implications of the issue for the Muslim community.

Keywords

Tafsîr, Promised Land, Israel, Chosenness, Jew

Citation:

Çelik, Ersin. "The Issue of the Promised Land from the Perspectives of Classical and Contemporary Exegetes: Does the Qur'ân Support the Jewish Claim?". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 12/1 (March 2025), 385-409. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1574827>

Date of Submission	10.28.2024
Date of Acceptance	01.22.2025
Date of Publication	03.15.2025
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İsrail Devleti; Filistin, Lübnan ve Suriye bölgesindeki askeri operasyonlarını meşrulaştırmak için kendi devletini savunma hakkının olduğundan bahsetmektedir. Oysa geçmişten günümüze Yahudilerin sürekli dillendirdiği arz-ı mev'üd anlayışının¹ bu saldırıların arka planını oluşturduğu konusu her zaman gündemdeki yerini korumaktadır.² Yahudilerin tahrife uğramış Tevrat'a dayanan muğlak bir arz-ı mev'üd doktrininden hareketle bölgede yayımlı eğilimleri bulunurken, meselenin İslâm ve Kur'an açısından nasıl bir görünüm arz ettiğini ortaya koyan yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Bu çalışmada, Kur'an'ın arz-ı mev'üd meselesine yaklaşımı, klasik ve çağdaş müfessirlerin yorumları üzerinden doküman analiz yöntemiyle incelenmektedir. Nitekim bazı Yahudi araştırmacılar, el-A'râf 7/137, Yûnus 10/93, el-İsrâ 17/104, Tâhâ 20/80 ve el-Mâide 5/21. âyetlerinin İsrail topraklarının İsrailoğulları'na verildiğini kanıtlayan âyetler olduğunu öne sürmektedir.³ Yine bazı İbranice Kur'an çevirilerinde de söz konusu âyetlerle vadedilmiş topraklar arasında doğrudan bir ilişki kurulduğu görülmektedir.⁴ Çalışmada Kur'an'da arz-ı mev'üdle ilişkilendirilen veya ilişkilendirilmesi muhtemel bütün âyetlerin, klasik dönemden çağdaş döneme Tefsir literatüründe nasıl anlaşıldığının bazı sorular ekseninde değerlendirilmesi amaçlanmakta ve özellikle aşağıdaki şu sorulara cevap aranmaktadır: Müfessirler, İsrailoğullarının Mısır'dan çıktıktan sonra yerleştirildiği "bereketli toprakları" nasıl tanımlamışlardır? Bununla bağlantılı olarak söz konusu toprakları tanımlarken belirttikleri görüşlerin kaynağı nedir? Klasik dönem tefsirleri ile bölgeyi tehdit eden İsrail devletinin kuruluşundan sonra telif edilen çağdaş tefsirler arasında söz konusu "bereketli toprakların" neresi olduğu konusunda bir yorum farklılığı var mıdır?

Arz-ı mev'üd meselesini Yahudilik perspektifinden ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır.⁵ Fakat yukarıda temel amacını ve sorularını verdiğimiz çalışmamızla aynı hedefe

¹ İsrail'in arz-ı mev'üd temelli kuruluşu için bkz. Ari Shavit, *My Promised Land: The Triumph and Tragedy of Israel* (New York: Random House, 2013).

² Nitekim İsrail'in Lübnan'da yaptığı son saldırıların ardından İsrail basınında çıkan Lübnan'ın vadedilmiş toprakların içerisinde olduğuna dair haberler, İsrail'in söz konusu operasyonlarındaki dini motivasyonunun adeta bir dışa vurumudur. *The Jerusalem Post* gazetesinde 25 Eylül 2024 tarihinde Mark Fish imzasıyla "Is Lebanon part of Israel's promised territory?/Lübnan, İsrail'in vaat ettiği toprağın bir parçası mı?" başlığıyla yayımlanan yazı, bunun en son örneklerinden birisini teşkil etmektedir. Söz konusu yazı, takip eden günlerde gazetenin internet sayfasından kaldırılmıştır.

³ Yusuf Besalel, *Yahudilik Tarihçesi, Ritüeller, Türk Yahudileri, Holokost, Antisemitizm, Sık Sorulan Sorular...* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2021), 610.

⁴ Zvi Hayim Reckendorf, *al-Kur'an o ha-Mikra* (Leipzig, 1857), 61, 93; Uri Rubin, *ha-Kur'an* (Telaviv: Telaviv University Press, 2005), 92. Bunun aksine bazı İbranice meallerde ise söz konusu âyetlerle vadedilmiş topraklar arasında doğrudan bir ilişki kurulmamakta, ilgili âyetler literal olarak "kutsal topraklar" şeklinde tercüme edilmektedir. Bkz. Yosef Yoel Rivlin, *el-Kur'an* (Telaviv: Dvir Publishing, 1987). [פְּרִיקַט בְּיְהוּדָה - יוֹאֵל רִיבְלִין / יוֹסֵף יוֹאֵל רִיבְלִין](#), ilgili metinlerin okunması hususunda desteklerini esirgemeyen değerli öğrencim Ahmet Ateş'e teşekkür ederim.

⁵ Abdurrahman Küçük, "Yahudilikteki Arzı Mevud Anlayışının Boyutları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33/3-4 (1992), 101-111; Mehmet Alparslan Küçük, "Anadolu'daki Arzı Mevud: Urfa", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (Yahudilik Özel)* 5/2 (2016), 167-196; Aynur Filiz, *Eski Ahit Tora'da Yer Alan İbrahim Anlaşmasına Göre "Vaat Edilmiş Topraklar" ve İsrail Devlet İnşası* (İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019); Canan Seyfeli - Hüseyin Akdemir, "Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Topraklar Fikri: İsrail Karşıtlığı", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 240-262; Semiha Karahan, "Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar", *Ortaadoğu Etütleri* 13/2 (2021), 177-213.

odaklanan bir çalışma bulunmamakta, bununla birlikte çalışmamızla yakından ilgili olan bazı çok önemli araştırmalar bulunmaktadır. Bu noktada konumuzla doğrudan ilişkili olan üç çalışmaya özel bir vurgu yapmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi Salime Leyla Gürkan tarafından kaleme alınan “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi” başlıklı çalışmadır.⁶ Gürkan'ın çalışması, özellikle arz-ı mev'ûdun İsrâiloğullarına verilmesinin de temelini oluşturan seçilmişlik meselesine odaklanan kıymetli bir araştırmadır. Bu konudaki bir diğer önemli çalışma ise Hüseyin Yakar'ın “Savaş, Galibiyet ve Mağlubiyete Dair Ayetler Kapsamında Ktb Fiilin Anlamı ve Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Arz-ı Mev'ûd'un Yazılmasına Dair Değerlendirme” başlıklı çalışmasıdır.⁷ Bu araştırma ise konumuzla ilgili olan 15 âyetten sadece Mâide 5/21. âyette bahsedilen arz-ı mukaddesenin İsrâiloğullarına yazılmasının ne anlama geldiğini ele almaktadır. Son çalışma ise Fatih Memiç tarafından “Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ûd Anlayışı” başlıklı yüksek lisans tezidir.⁸ Bu çalışma diğerlerinin aksine konumuzla doğrudan ilgilidir. Fakat araştırma, seçilmişlik ve arz-ı mev'ûd meselesini hem Yahudilik hem de İslam açısından ele almaya çalıştığından bizim yukarıda sorduğumuz sorulara ve cevaplarına odaklanan bir çalışma değildir. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar, spesifik olarak bu makalenin konusunu ele almadığı gibi bu çalışmada sorulan sorulara da cevap vermemektedir. Bu çalışma, özellikle tefsir geleneğinde arz-ı mev'ûda ilişkilendirilen âyetleri bütüncül bir perspektifle ele alması ve İsrail Devletinin kurulmasının ardından bölgeyi tehdit etmesinin söz konusu âyetleri yorumlamadaki etkisine odaklanması açısından özgün bir meseleyi tartışmaktadır.

1. Yahudilikte Seçilmişlik ve Arz-ı Mev'ûd İlişkisi

Yahudilikte *ha-Aretz ha-Muvtacha*/הארץ המובטחת olarak adlandırılan vadedilmiş topraklar, Tanrı tarafından Hz. İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere vadedilmiş bölgeyi tanımlamaktadır. Türkçede *arz-ı mev'ûd*, Arapçada *ardu'l-mî'âd*, İngilizcede *promised land* olarak karşılana ve yaygın olarak kullanılan “vadedilmiş topraklar” ifadesi ise doğrudan klasik kaynaklarda geçmemektedir. Tanah'ta İbrahim nesline vaat edildiği belirtilen söz konusu topraklardan genellikle “Ken'ân toprakları”⁹ ve “süt ve bal akan ülke” olarak bahsedilmektedir.¹⁰

Yahudilikte arz-ı mev'ûd düşüncesi, İsrâiloğulları'nın seçilmiş kavim olduğu inancı ve bu inancın dayanağı olan ahit kavramıyla yakından ilişkilidir. Zira Tevrat'ın Tesniye bölümünde yer alan “Siz Tanrı'nız Rab için kutsal bir kavimsiniz. Tanrı'nız Rab, kendi has kavmi olmanız için yeryüzündeki bütün milletler arasından sizi seçti.”¹¹ ifadesi, İsrailoğullarının bütün milletlerin

Bunların dışında meseleyi Yahudilikle ilgili genel eserlerin içerisinde bir bölüm veya başlık olarak ele alan bir çok çalışma bulunmaktadır. Bkz. Salime Leyla Gürkan, “Temel Kavramlar”, *Kur'an'da Yahudiler*, ed. Ömer Faruk Harman, Kur'an'da Yahudiler (İstanbul: KURAMER, 2019), 72-115; Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (İstanbul: MileNihal Yayınları, 2021), 92-101.

⁶ Salime Leyla Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 25-61.

⁷ Hüseyin Yakar, “Savaş, Galibiyet ve Mağlubiyete Dair Ayetler Kapsamında Ktb Fiilin Anlamı ve Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Arz-ı Mev'ûd'un Yazılmasına Dair Değerlendirme”, *Tokat İlimiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), 721-740.

⁸ Fatih Memiç, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ûd Anlayışı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁹ *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2015), Tekvin 11/31; 12/5; 13/12; 17/8; 37/1; 46/31; 48/3.

¹⁰ Gürkan, “Temel Kavramlar”, 83; Memiç, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ûd Anlayışı*, 21; Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 98.

¹¹ *Tesniye*, 7/6.

en seçkini olduğunu ortaya koymaktadır. Yahudi kutsal metinlerinde bu seçilmişliği ifade etmek üzere Tanrı-has kavim, kral-tebaa, anne-oğul gibi çok çeşitli kavramlar kullanılmış olup bunlardan birisi de Kur'an'ın da işaret ettiği baba-oğul¹² ifadesidir.¹³ Tevrat'ın Tekvin bölümünde yer alan aşağıdaki ifadeler ise Tanrı'nın Hz. İbrahim'le yaptığı ahit vasıtasıyla Hz. İbrahim'i ve soyunu kutsayarak onları bereketli kılan Kenan topraklarına mirasçı yapmayı vadettiği konusunda çok açık bilgiler vermektedir:

“Rab, Avram'a ‘Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git. Seni büyük bir halk yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracığım, bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyenleri lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığınla kutsanacak.” dedi. [...] Avram ülke boyunca Şehem'deki More meşesine kadar ilerledi. O günlerde orada Kenanlılar yaşıyordu. Rab, Avram'a görünerek, “Bu toprakları senin soyuna vereceğim” dedi.¹⁴

Tevrat'taki vadedilmiş toprak düşüncesinin süresi ve kimleri kapsayıp kapsamadığı da önem arz etmektedir. Seçilmiş toprak inancının kendisine dayandığı seçilmiş kavim inancıyla ilgili Tanah ve Rabbânî literatürde bütün günahlarına rağmen İsrailoğullarının “Tanrı'nın has kavmi” olma özelliğini kaybetmediği asla da kaybetmeyeceğine vurgu yapılmaktadır.¹⁵ Buna göre Hz. İbrahim'le yapılan bu ahitleşmenin süresinin sonsuz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Tevrat'ta yer alan “Bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim.”¹⁶ ifadesi vadedilmiş toprak inancının da tıpkı seçilmişlik gibi süresiz olduğuna işaret etmektedir. Tevrat'taki dikkat çeken bir diğer nokta ise Hz. İbrahim'in Tanrıyla yaptığı ahidin Hz. İshak'ın abisi Hz. İsmail'i ve Hz. Ya'kûb'un abisi Esav'ı kapsamamasıdır. Hz. İbrahim, Tevrat'ta aktarılan bilgilere göre Hz. İsmail'in kendisine mirasçı olması için yakarmış, ancak Tanrı ahidini Sare'nin doğuracağı Hz. İshak'la sürdüreceğini bildirmiştir.¹⁷ Hz. İsmail'in, Yahudilikte oldukça önemli kabul edilen ilk oğul olması ve ahidin simgesi olan sünnet uygulamasına dahil edilmesine rağmen ahidin dışında tutulması Tevrat açısından izah edilmesi gereken çelişkili bir duruma işaret etmektedir.¹⁸ Yahudi araştırmacılardan bazıları ise Hz. İbrahim'in soyuna vaat edilen topraklarla Hz. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardıktan sonra götürdüğü topraklar arasında bir ayrıma gitmekte, Tevrat'ta söz edilen “Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları (...) senin soyuna vereceğim.” ifadesine Hz. İsmail'in soyunun da dahil olduğunu öne sürmektedir. Ona göre Hz. İsmail'in soyundan gelen Araplar bu toprakların büyük bölümünü ellerinde bulundurmasına rağmen İsrail'in küçük topraklarını onlara çok görmekte idirler.¹⁹

Hz. Ya'kûb'un abisi Esav da ilginç bir şekilde ahidin kapsamı dışına çıkartılan bir başka isimdir. Tevrat'ın Tekvin bölümünde aktarılanlara göre aç ve bitkin bir şekilde avdan dönen

¹² el-Mâide 5/18. Bu âyette yer alan “وَأَجْنَابُهُ/Allah'ın sevgilileri” ifadesinin de koca-karı veya damat-gelin gibi yine bu metaforlardan ikisine işaret ediyor olması muhtemeldir. Bundan dolayı ilgili ifadenin çevirisinin birçok mealde olduğu gibi “Allah'ın sevdiikleri veya sevdiği kulları” şeklinde değil de “Allah'ın sevgilileri” şeklinde olmasının daha doğru olduğunu düşünüyoruz.

¹³ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 119.

¹⁴ *Tekvin*, 12/1-7.

¹⁵ Gürkan, *Yahudilik*, 118.

¹⁶ *Tekvin*, 17/4-8.

¹⁷ *Tekvin*, 17/16-21.

¹⁸ Gürkan, “Temel Kavramlar”, 74.

¹⁹ Besalel, *Yahudilik*, 609.

Esav, Hz. Ya'kûb'tan pişirdiği çorbadan kendisine de vermesini ister. Tevrat'ta Hz. Ya'kûb'un yemin ettirerek Esav'dan mercimek çorbası ve ekmek karşılığında ilk oğulluk hakkını satın aldığı, bununla da yetinmeyerek ardından Hz. İshak'a gittiği ve Esav'ın kutsama hakkını da gasp ettiği anlatılmaktadır.²⁰ Dolayısıyla Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Ya'kûb'un soyuyla sürdürüldüğü belirtilen seçilmiş kavim olma ahdinin, bir peygambere yakışmayacak entrikalarla elde edilmesinin ilahi bir plan çerçevesinde nasıl değerlendirileceği sorgulanması gereken bir durum olarak karşımızda durmaktadır.

Yahudilikte arz-ı mev'ûdun sınırları problemi de konunun önemli boyutlarından birisidir. Her ne kadar arz- mev'ûdla çoğunlukla Nil'den Fırat'a kadar bir bölgeye işaret edilse de bu toprakların sınırları Yahudi dini kaynaklarında açık ve net değildir. Nitekim Tevrat'ta arz-ı mev'ûdun sınırlarının bazen Nil ile Fırat arasındaki toprakları aşır bütün yeryüzünü kapsadığı görülür. Tevrat'ın bazı bölümlerinde ise arz-ı mev'ûdun sınırlarının Hz. İbrahim'in aralarında yaşadığı Ken'ânlıların topraklarıyla sınırlandırıldığı dolayısıyla çok daha küçük bir bölgeye işaret ettiği dikkat çekmektedir.²¹ Yahudi araştırmacı Besalel ise İsrailoğullarına vaat edilen kutsal toprakların Kenan toprakları olup kuzeyde Lübnan Dağları, doğuda Ürdün Nehri ve güneyde ise Sina Çölü olmak üzere Hz. Musa'nın Yahudileri esaretten kurtarıp yerleştiği coğrafyayla sınırlı olduğunu belirtmektedir.²² Doğrusu Türk okuyucusuna hitap eden Besalel'in bu yorumu, Türkiye'nin topraklarının bir kısmının arzı mev'ûd'un sınırlarına dahil olup olmadığı meselesini açıklarken yaptığı pragmatik bir yorum gibi durmaktadır. Kanaatimizce Yahudilikteki arz-ı mev'ûd'un sınırları, muğlak ve dinamik bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla Kudüs'ten dışa doğru açılan arz-ı mev'ûd için çoğunlukla Nil ile Fırat arasındaki topraklar yorumu yapılırsa da yapılan bu yorumlar, nihai bir hedeften daha çok pragmatiktir.

2. Tefsirlerde İsrâiloğulları'nın Seçilmişliği ve Arz-ı Mev'ûd'la İlişkisi

Kur'an'da arz-ı mev'ûd meselesiyle ilişkilendirilen âyetlerde kastedilen toprakların neresi olduğuna geçmeden önce Yahudilikte bu meseleyle doğrudan ilişkili olan "ahit ve seçilmişlik" konusuna Kur'an perspektifinden bakmak yerinde olacaktır. Zira Yahudilere göre mukaddes toprakların onlara vaat edilmesi, Hz. Allah'ın Hz. İbrahim'le ahitleşmesine dayanmaktadır.²³ Dolayısıyla Kur'an'da Allah Teâlâ'nın İsrailoğullarıyla ahitleşmesi/mîsâkı ve Yahudilerin seçilmiş olmasından nasıl ve hangi bağlamlarda söz edilmektedir? İsrâiloğullarından alınan mîsâk ve onların diğer insanlara üstün kılınmasıyla arz-ı mev'ûd arasında bir ilişki kurulmakta mıdır? Bu başlık altında özellikle müfessirlerin bu yöndeki açıklamaları irdelenmektedir.

Kur'an'da yer alan bazı âyetler, Yüce Allah'ın İsrailoğullarıyla bir ahit yaptığını haber vermektedir. Fakat Kur'an'ın haber verdiği bu ahitleşmenin içeriği, Tevrat'ta söz edilen içerikle aynı değildir. Özellikle Kur'an'da İsrailoğullarıyla yapılan mîsâktan ve onların üstün kılındığından söz eden âyetlerde aynı zamanda onlara yüklenen sorumluluklara ve yapılan uyarılara değinilmektedir. Nitekim Yüce Allah, İsrailoğulları'nın peygamberlerinden söz

²⁰ Tekvin, 25/29-34; 27/1-41.

²¹ Mustafa Şarkı, "el-Ardu'l-mev'ûde beyne'l-İslâm ve'l-Ahdi'l-kadîm", *Mecelletü'l-Mirkât li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 4/7 (2021/1443), 101-102.

²² Besalel, *Yahudilik*, 609.

²³ Gürkan, "Temel Kavramlar", 83.

ettikten sonra “*Hani Allah, peygamberlerden: ‘Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz.’ diye söz almış, ‘Kabul ettiniz ve bu ahdimi yükleniniz mi?’ dediğinde, ‘Kabul ettik’ cevabını vermişlerdi...’*”²⁴ âyetinde onlardan Hz. Peygamber dahil gelen bütün peygamberleri tasdik etmeleri sorumluluğunu istemektedir. Bir başka âyette ise “*Andolsun, Allah İsrailoğulları’ndan sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci - başkan- seçmiştik. Allah, şöyle demişti: “Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah’a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”*”²⁵ buyurarak aslında bu ahdin içeriğine dair bugün Yahudilikte söz konusu edilmeyen ibadetlerden bahsedilmektedir. Nitekim bazı müfessirler, Yüce Allah’ın, İsrâiloğulları’ndan aldığı mîsâk kapsamında namaz ve zekât emrinin de olduğunu, hatta zekâtın bir kısmının Harun’un soyuna verildiğini ki bunun Levililer arasında hala uygulandığına dikkat çekmektedir. Yine meyvelerin zekâtı olduğu gibi toprağın da zekâtı olduğu, toprağın zekâtının her yedi yılda bir toprağı dinlenmeğe bırakmak ve o yıl toprak ürününü sadaka vermek şeklinde uygulandığını aktarmaktadır.²⁶ Dolayısıyla İsrailoğulları’nın ahitlerine sadık kalmadıklarını haber veren “*Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”*”²⁷ âyetleriyle bu âyetler birlikte düşünüldüğünde onların hem ahdin içeriği hem de ona uyma konusunda dürüst davranmadıklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla İsrâiloğulları’nın üstün kılınması ve onlara bereketli/mukaddes toprakların vaat edilmesiyle ilgili âyetlerin bu âyetlerden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Ancak bu çalışmanın konusu, İsrailoğullarıyla yapılan ahdin içeriği ve onların ahde ne ölçüde uyup uymadıklarından daha çok Yahudilerin seçilmişliği meselesi ve arz-ı mev’ûdla ilişkilendirilen âyetlerde İsrail Devleti’nin bölgesel bir tehdit haline gelmesinin bu âyetlerin tefsirine nasıl yansdığıdır.

Kur’an’da Yahudilerin seçilmiş kavim ırk oldukları düşüncesine işaret olarak algılanan bazı âyetler bulunmaktadır. Nitekim el-Bakara Sûresi’nde iki defa geçen “*Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi diğer topluluklara üstün kıldığımı hatırlayın.*”²⁸ âyeti ile ed-Duhân 44/32, el-A’râf 7/140 ve el-Câsiye 45/16. âyetlerde de İsrâiloğulları’nın âlemlere üstün kılındığı belirtilmektedir. Öte yandan el-Mâide 5/20-21. âyetlerinde ise İsrâiloğulları’na verilen nimetlerin başka hiç kimseye vermediği vurgusu ile onların girmekle emrolunduğu arz-ı mukaddese aynı bağlamda yer almaktadır. Zira arz-ı mukaddeseden bahseden “*Ey kavmim! Allah’ın sizin için (vatan olarak) yazdığı kutsal topraklara girin, sakın geri dönmeyin, sonra kaybedenler siz olursunuz.*”²⁹ âyetinin hemen öncesinde “*Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: “Ey kavmim! Allah’ın size lütfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı ve âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.”*”³⁰ âyeti yer almaktadır. Öncelikle söz konusu âyetlerin İbranice

²⁴ Âl-i İmrân 3/81.

²⁵ el-Mâide 3/12.

²⁶ Muhammed Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menâr)* (Kâhire: el-Hey’etü'l-Mısriyye, 1990), 1/369.

²⁷ Âl-i İmrân 3/187.

²⁸ el-Bakara 2/47, 122.

²⁹ el-Mâide 5/21.

³⁰ el-Mâide 5/20.

çevirilerinde, İsrailoğulları'nın âlemlere üstün kılınmasının bütün insanları kapsadığı yönünde tercüme edilmesi dolayısıyla dönemsel olarak anlaşılması dikkat çekmektedir.³¹

Klasik dönem müfessirleri başkalarına verilmeyen nimetlerin İsrâiloğullarına verilmesi onların âlemlere üstün kılınmasını; denizin yarılması, düşmanın boğulması, bulutların gölgelemesi, kudret helvası ve bildircinin indirilmesi gibi nimetlerle açıklamışlardır. Ayrıca burada âlemlerle kastedilenin kendi dönemlerindeki ümmetler olduğunu vurgulamışlardır.³² Söz konusu âyetlerin tefsirinde incelediğimiz hiçbir müfessir, İsrâiloğullarına verilen üstünlük ile arz-ı mev'ûd arasında doğrudan bir bağlantı kurmamıştır. Günümüze ulaşan en erken tarihli tefsirin sahibi olan Mukâtil b. Süleymân, İsrâiloğulları'nın âlemlere üstün kılınmasını ontolojik bir üstünlük değil kendilerine ikram edilen maddi ve manevi nimetlerle izah etmektedir.³³ Mukâtil, onların âlemlere üstün kılınmasını ise açıkça Medine'deki Yahudilerin atalarının kendi zamanlarındaki diğer insanlara özellikle Mısırlılara üstün kılınmasıyla tefsir etmektedir. Mukâtil, Yahudilerin kendi zamanındaki diğer toplumlara üstün kılındığından söz eden el-Bakara Sûresi 47. âyetin hemen ardından gelen "Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez..."³⁴ âyetiyle onların korkutulduğuna dikkat çekmekte ve adeta onların bu üstünlüğünün sınırsız olmadığını ima etmektedir.³⁵ Öte yandan bu âyetin bir sonraki âyetle münasebetine vurgu yapılarak söz konusu üstünlüğe adeta bir şerh düşülmesi birçok müfessir tarafından işaret edilen bir husustur.³⁶

İsrâiloğulları'nın üstünlüğünün dönemsel olarak anlaşılmasındaki en önemli argümanların başında Hz. Peygamber'in ümmetinin daha üstün olduğu düşüncesi yatmaktadır. Nitekim Taberî, İsrâiloğulları'nın çeşitli nimetlerle kendi zamanındaki insanlardan daha üstün olduğunu belirtmekte ve bu yorumunu teyit etmek için de Hz. Peygamber'den aktarılan şu rivayete yer vermektedir: Behz b. Hakîm'in babasından onun da dedesinden aktardığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Siz, yetmiş ümmeti yetmişe tamamlayan son ümmetsiniz (geçmiş pek çok ümmetin sonuncusunuz). Siz, onların en hayırlısı ve Allah katında en değerli olanıdır."³⁷ Dolayısıyla ona göre bu rivayet açıkça İsrâiloğulları'nın Ümmet-i Muhammed'den daha üstün olmadıklarını ortaya koymaktadır.³⁸ Bu düşüncüyü net olarak ortaya koyan müfessirlerden bir diğeri ise İbn Kesîr'dir.

³¹ Nitekim el-Bakara 2/47. âyeti Uri Rubin tarafından şu şekilde tercüme edilmiştir: "Ey İsrailoğulları, sizi her şeyden üstün kılmakla gösterdiğim lütfu hatırlayın!" Bkz. Rubin, *ha-Kur'ân*, 7.

³² Mukâtil b. Süleymân el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâs, 1423), 1/465; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mekke: Dâru't-terbiye ve't-türâs, 1420/2000), 1/23-25; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyu'ni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1407), 1/620; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm İtfiyiğ (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısıryye, 1384), 1/376; 6/125; Ebü'l-Bekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve haķâ'iku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali el-Budevî (Beyrut: Dâru'l-kelîmî't-tayyib, 1419), 1/438.

³³ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil*, 1/465; 3/823.

³⁴ el-Bakara 2/48.

³⁵ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil*, 1/103; 2/60.

³⁶ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1420), 1/306; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fil-akîde ve'l-menhec* (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Fıkr-Dâru'l-fıkrî'l-muâsır, 1411), 1/299-300; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (el-Kâhire: Dâru's-Sâbûnî li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevîl, 1417), 48-49.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. İsmâ Mûsâ Hâdî (el-Cübeyl: Dâru's-Sıddîk, 1435), 903.

³⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/25.

Nitekim o; İsrâiloğulları'nın kendi dönemlerinde Yunanlılar, Kıbtîler ve diğer Âdemoğullarından daha üstün ve şerefli olduğuna dair Kur'an'dan bazı âyetleri³⁹ delil olarak sunmaktadır. Ancak bu üstünlük kesinlikle kendi dönemleriyle sınırlıdır. Yoksa Ümmet-i Muhammed; Allah katında çok daha şerefli ve üstündür. Ayrıca Hz. Peygamber'in ümmeti; şeriatlarının daha mükemmel, yollarının daha doğru, peygamberlerinin daha şerefli, rızıklarının daha bol, evlatlarının ve mallarının daha çok, memleketlerinin daha geniş ve izzetlerinin daimî olması gibi birçok yönden onlardan daha üstündür. İbn Kesîr, "İşte böylece, siz insanlara şahit olunuz, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık."⁴⁰ ve "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsunuz."⁴¹ âyetlerinin Hz. Peygamber'in ümmetinin üstünlüğünü ortaya koyduğunu belirtmekte ayrıca bu konuda birçok mütevâtir hadis olduğundan söz etmektedir.⁴²

Bazı müfessirler ise söz konusu âyetlerdeki üstün kılınmanın dönemsel olduğunu dilsel açıklamalarla izah etmektedir. Nitekim Zemahşerî âyetteki "الْعَالَمِينَ" ifadesinin, tüm insanlığı kapsamadığını dilsel açıklamalarla izah etme yoluna giden müfessirlerden birisidir. O; söz konusunu ifadenin "çok büyük insan topluluklarına" tekabül ettiğini, söz konusu arz-ı mev'ûd ile ilişkilendirilen el-Enbiyâ 21/71 gibi âyetlerde de bu anlamda kullanıldığına dikkat çekmektedir. Zira "رَأَيْتَ عَالَمًا مِنَ النَّاسِ" ifadesi, "Çok sayıda insan gördüm." anlamına gelmektedir. Zemahşerî, "Gerçek şu ki biz, onları (yani İsrâiloğullarını) o sırada, bilerek âlemlere tercih etmiştik."⁴³ âyetinin tefsirindeki "علي علم" ifadesini, Allah'ın İsrâiloğulları'nın seçilmeye layık olduğunu bilmesi veya onların yoldan çıkacağını bilmesi ve bazı durumlarda aşırılık yapacaklarını bilmesine rağmen onları seçtiği şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁴

Çağdaş dönem tefsirlerinde de İsrâiloğulları'nın âlemlere üstün kılınmasının dönemsel olarak anlaşıldığı görülmekte, bulutun gölgelendirmesi gibi onlara verilen çeşitli nimetlere atıf yapılmaktadır.⁴⁵ Bu üstünlüğün dönemsel olarak anlaşılmasının arka planında ise İsrâiloğullarına verilmeyen birçok nimet ve faziletin Ümmet-i Muhammed'e verilmiş olması ve İsrâiloğulları'nın kendilerine verilen nimetlerin şükürünü eda etmemesi yatmaktadır.⁴⁶ Nitekim Mevdûdî, söz konusu tafdîl âyetlerinin tefsirinde bunun İsrâiloğulları'nın Allah'tan gelen hakikati sahiplenen tek topluluk oldukları, bu nedenle bu âyetlerde onların vahyin ve tevhidin bayraktarlığını yaptıkları dönemin kastedildiğini yoksa insanlar üzerine daimî olarak üstün kılındıkları anlamına gelmeyeceğini vurgulamaktadır. Mevdûdî, el-Bakara 2/47. âyetin bağlamında Kur'an'ın, Yahudilerin peygamberlerin torunları olmalarının, onların âhiret hakkındaki yanlış tasavvurlarına ve kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlüklerine neden

³⁹ Onun burada delil olarak getirdiği âyetler, İsrâiloğulları'nın âlemlere üstün kılındığını beyan eden A'râf 7/140 ve el-Câsiye 45/16. âyetleridir.

⁴⁰ el-Bakara 2/143.

⁴¹ Âl-i İmrân 3/110.

⁴² Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1419), 3/66.

⁴³ ed-Duhân 46/32.

⁴⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/135.

⁴⁵ Muhammed Ebü Zehre, *Zehratü't-tefâsîr* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1422), 4/2110; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984), 6/162; Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdîh* (Beirut-Dımaşk: Dâru'l-Cilî'l-cedîd, 1413), 1/501.

⁴⁶ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Kâhire: Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, 1383), 9/91.

olduğuna dikkat çektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, söz konusu dönemsel üstünlüğün sürdürülemediğine işaret etmektedir.⁴⁷ Mevdûdî, Yüce Allah'ın el-Bakara 40-121. âyetler arasında İsrâiloğulları'nı işledikleri günahlar sebebiyle suçladığına ve artık onların yeryüzünde önderler olmaya layık olmadıklarına dikkat çekmekte, insanlığa önderlik etmenin Hz. İbrahim'in ve Hz. İshak'ın soyundan gelenlerin tekelinde olmadığına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla onların hak yoldan sapmaları sebebiyle insanlığın önderliği, Hz. İsmail'in soyundan gelen Hz. Peygamber'e geçmiş, önderliğin merkezi de Kudüs'teki Ma'bed'den Mekke'deki Kâbe'ye çevrilmiştir. Ancak Yüce Allah'ın “Zalimler benim ahdime erişemez.”⁴⁸ buyurması, tıpkı hak yoldan sapan İsrâiloğulları'nın nesep üstünlüğünü reddederken Hz. Peygamber'in çağrısına uymayan putperest Arapların da onlardan farkı olmadığına işaret etmektedir. Öte yandan Topbaş ise Kur'an'da Yahudilerin aemlere üstün kılınmasından bahsedilmesini Hz. Muhammed'e ve getirdiği kitaba uyarlarsa geçmişte ulaştıkları devlete yeniden ulaşabileceklerini belirtmek için olduğunu⁴⁹ ileri sürmektedir. Bir bakıma o, Hz. Peygamber'in gelmesiyle üstünlüğün merkezinin İslam'a kaydığı noktasında Mevdûdî'yle benzer bir yorum yapmış olmaktadır.

Çağdaş dönemde de tıpkı klasik dönemde olduğu gibi üstünlüğün dönemsel olduğunu dilsel açıklamalarla temellendiren müfessirler bulunmaktadır. Çağdaş müfessirlerin önde gelenlerinden İbn Âşûr, söz konusu âyetteki “الْعَالَمِينَ” ifadesinin lâm ile marife olduğundan bütün ümmetleri kapsadığını ancak buradaki umûmîlik örfi olduğundan yalnızca kendi zamanlarındaki ümmetlere tahsis edildiğinin altını çizmektedir. Nitekim “Emir, kuyumcuları topladı.” denildiğinde bu sadece o beldedeki kuyumcuları ve kuyumculuğu bilenleri değil onu bir meslek olarak icra edenleri topladığına örfi olarak delalet etmektedir. Dolayısıyla bu, âyete muhatap olan Yahudilerin ya da seleflerinin kendi asırlarındaki diğer ümmetlere üstünlüğüne işaret etmektedir.⁵⁰ Son dönemde İsrail'in hedefindeki bölgelerden Güney Lübnan'da doğup yetişen Şîî âlim Cevâd el-Muğniyye de (1904-1979) söz konusu ifadenin örf-i umûmî olduğu hususunda İbn Âşûr'la aynı görüştedir. O, bu ifadenin İsrâiloğulları'nın bütün yönlerden değil sadece bir yönden üstünlüğünü ifade edeceğine dikkat çekmektedir. Bu yön de onlara çok sayıda peygamberin gönderilmiş olmasıdır. Öte taraftan çok sayıda peygamber gönderilmesi onların birçok defa uyarı ve ikaza muhatap olduğunu da göstermekte⁵¹ dolayısıyla mutlak üstünlük anlamına gelmemektedir.

Çağdaş müfessirlerden bazıları ise dilsel izahlara girmese de buradaki üstünlüğün tamamen İsrailoğullarına ihsan edilen nimetler açısından bir üstünlük olduğu ve beraberinde sorumluluklar getirdiği, yoksa onların zannettiği gibi kendilerini başkalarına tercih etme anlamında değildir. Oysa Yahudiler, kendilerinin seçkin bir topluluk olduğunu iddia etmekte ve Allah'ın sevgilileri olduğunu söylemektedirler. Başkalarına ise hiçbir dinde ve ahlakta yeri olmayan şekilde muamele etmekte ve haklarını yemektirler.⁵² İsrail Devleti'nin kuruluşunun

⁴⁷ Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayaî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.), 1/73-75; 5/307, 323. Aynı vurguyu diğer çağdaş müfessirlerde görmek mümkündür. Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/486-487.

⁴⁸ el-Bakara 2/124.

⁴⁹ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şîfâ Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2008), 133, 246.

⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/483-484.

⁵¹ Muhammed Cevâd el-Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-kâşif* (Kum: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, 1424), 1/95-96.

⁵² Ebû Zehre, *Zehratü't-tefâsîr*, 1/222.

ardından yaşanan gelişmelere şahit olan Ebu Zehre'nin bu açıklamaları, seçilmişlikle ilişkilendirilen âyetlerin çağdaş tefsirine dair güzel örneklerden birisini teşkil etmektedir.

3. Arz-ı Mev'ûdla İlişkilendirilen Âyetlerin Klasik Tefsirlerdeki Yorumu

Yahudilerin “arz-ı mev'ûd” anlayışı söz konusu olduğunda Kur'an'da en başta akla gelen el-Mâide Sûresi 5/21. âyettir. Yüce Allah ilgili âyette Hz. Mûsâ'nın dilinden “*Ey kavmim! Allah'ın sizin için (vatan olarak) yazdığı kutsal topraklara girin, sakın geri dönmeyin, sonra kaybedenler siz olursunuz.*”⁵³ buyurmakta ve İsrailoğulları'nın girmesi gereken yerden “el-arza'l-mukaddese/الارض المقدسة” olarak söz etmektedir. Bu husustaki ikinci grup ise “bereketli kılınmış arza/التي باركنا فيها” vurgu yapan el-A'râf 7/137, el-Enbiyâ 21/71 ve el-İsrâ 17/1. âyetleridir. Nitekim bu âyetlerden el-A'râf Sûresi'nde yer alan “*Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de (İsrâiloğulları) içini bereketlerle doldurduğumuz ülkenin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık rabbinin İsrâiloğulları'na verdiği güzel söz yerine geldi. ...*”⁵⁴ âyeti, müfessirler tarafından el-Mâide 5/21. âyetle paralel değerlendirilen âyetlerin başında gelmektedir. Arz-ı mev'ûd ile ilişkilendirilebilecek üçüncü grup ise Firavun'un zulmü üzerine Mısır'dan çıkan İsrailoğullarının “bereketli topraklar” vurgusu olamadan söz konusu topraklara vâris kılındığını veya iskân edildiğini haber veren el-Enbiyâ 21/105, el-Kasas 28/5-6, el-A'râf 7/128-129, eş-Şuarâ 26/57-59, Yûnus 10/93, el-İsrâ 103-104 ve Tâ-hâ 20/80. âyetleridir. el-Kasas Sûresi'nde yer alan “*Oysa biz o ülkede güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak, onları (ülkelerinin) vârisleri kılmak istiyorduk...*”⁵⁵ âyetleri söz konusu vurguya sahip olan bu âyetlere örnek olarak verilebilir. Yine İsrâiloğulları'nın tarihte iki kez sürgün edilmelerini konu edinen el-İsrâ 4-8. âyetler de arz-ı mev'ûd bağlamında değerlendirilebilir. Yüce Allah'ın İsrâiloğullarına yazdığı, Mısır'dan çıktıktan sonra onları iskân ettirdiği ve onlara miras bıraktığı “bereketli topraklarla” kastedilen neresidir? Öncelikle bu soruya klasik dönem tefsirler çerçevesinde cevap aranacak ve müfessirlerin yorumlarının Tevrat'taki arz-ı mev'ûd meselesiyle ne ölçüde benzeştiği veya benzeşmediği irdelenecektir.

Klasik tefsirlerde İsrâiloğulları'na girmeleri emredilen “arz-ı mukaddese” ile kastedilenin ne olduğu konusunda Kur'an ve Sünnet'e dayanmayan çok sayıda görüş ileri sürülmektedir. Beyt-i Makdis, Erîha, Remle, Eyle, Sina Dağı ve çevresi, Şâm, Filistin-Dimaşk ve Ürdün'ün bir kısmı, Tedmür, Belkâ, Hz. İbrahim'in dağa yükseltildiğinde onun gözünün gördüğü bütün yerler ve Mısır bu görüşlerden bazısıdır.⁵⁶ Günümüze ulaşan ilk tefsirin müellifi Mukâtil, İsrâiloğullarına girmeleri emredilen “arz-ı mukaddese” ile kastedilenin Erîha olduğunu beyan etmekte, Erîha'nın ise Ürdün ve Filistin toprakları olduğunu açıklamaktadır. Mukâtil aktardığı bazı rivayetlerle de arz-ı mukaddesenin Erîha bölgesi olduğunu teyit etmeye çalışmaktadır. Söz konusu rivayetlere göre Allah Teâlâ, Hz. İbrahim bu mukaddes topraklardayken ona, “*Bugün üzerinde bulunduğun bu toprak, senden sonra çocuklarına miras kalacaktır.*” buyurmuştur. Nitekim Yüce Allah, Hz. Musa'yı İsrâiloğulları ile Mısır'dan çıkarıp denizi geçirttikten ve Tevrat'ı verdikten sonra onların arz-ı mukaddese girmelerini emretmiştir. Onlar da Erîha dağında Ürdün ırmağı kenarında

⁵³ el-Mâide 5/21.

⁵⁴ el-A'râf 7/137.

⁵⁵ el-Kasas 28/5-6.

⁵⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/102-103; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/620; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 6/124-125; en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/439; İbn Kesîr, *Tefsîrül'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/67; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, 1/357.

konaklayıncaya kadar yol almışlardır. O gün Erîha'da 1.000 kasaba, her birinde de 1.000 bahçe olduğu ancak İsrailoğulları'nın oraya girmekten korktuklarını aktarmaktadır. Mukâtil, çeşitli âyetlerde İsrâiloğullarına miras bırakıldığı belirtilen toprakların su ve bol meyve çeşitleriyle bereketli kılan Ürdün toprakları olduğuna ve onların Mısır'da maruz kaldıklarına sabretmelerinin karşılığı olarak verildiğine dikkat çekmektedir.⁵⁷ Öte yandan Mukâtil, bazı âyetlerin tefsirinde ise İsrâiloğulları'nın yerleştirildiği yerin Beytü'l-Makdis olduğunu işaret etmekte ve onların oradan sürgün edilmesine ve geri dönüşlerinde yine oraya geri dönmelerine vurgu yapmaktadır.⁵⁸ Onun bu yorumunu çelişkiden ziyade aynı bölgenin farklı yerlerine yapılan vurgu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Klasik dönem müfessirlerinden birçoğu ise İsrâiloğullarına girmeleri emredilen "arz-ı mukaddese" ile kastedilenin Beyt-i Makdis toprağı olduğu görüşündedir. Müfessirler bu tercihlerini ekseriyetle Beyt-i Makdis'in peygamberlerin ve müminlerin yurdu olmasıyla açıklamaktadır. Ayrıca söz konusu müfessirler; oranın su, ağaç ve meyve yönünden bereketli olmasına da vurgu yapmaktadırlar.⁵⁹ Nitekim Taberî, arz-ı mukaddesenin Beytü'l-Makdis ve Erîha olduğuna dair iki görüş aktarsa da o da Beytü'l-Makdis görüşünü tercih etmektedir.⁶⁰ Yine rivayet müfessirlerinin önde gelen isimlerinden İbn Kesîr ise arz-ı mukaddesenin neresi olduğu konusunda iki görüş olduğunu ancak bunlardan Süddî, Rebî b. Enes, Katâde ve Ebû Müslim el-İsfahânî'ye dayanan Beytü'l-Makdis görüşünün daha sahih olduğunu aktarmaktadır. İbn Kesîr, İbn Abbâs ve Abdurrahmân b. Zeyd'e dayanan diğer görüşe göre ise mukaddes topraklarla kastedilenin Erîha şehri olduğunu belirtmektedir. Ancak o; Hz. Musa ve ashabının Firavun'un helaki esnasında Mısır'dan dönerken Beytü'l-Makdis'e yöneliklerini Erîha'nın ise yollarının üzerinde ve fethedilmesi istenilen bir yer olmadığını belirterek bu görüşe karşı çıkmaktadır. Fakat Erîha ile kastedilenin Beytü'l-Makdis'in doğusundaki meşhur şehir değil de bizzat Beytü'l-Makdis olmasını da mümkün görmektedir. Nitekim Taberî'nin Süddî'den aktardığı rivayette arz-ı mukaddesenin Erîha olduğu nakledilse de bununla bizzat Beytü'l-Makdis murâd edilmiştir. İbn Kesîr, arz-ı mukaddeseyi Mısır olarak açıklayan görüşün bunu Erîha olarak açıklayan görüşten daha uzak bir ihtimal olarak kaydetmektedir.⁶¹ Öte yandan söz konusu mukaddes topraklarla kastedilenin Beytü'l-Makdis olduğu görüşünün, müfessirlerin cumhuru tarafından benimsenen görüş olduğu vurgulanmaktadır.⁶² Hatta Yahudiler ile sahabe arasında Beytü'l-Makdis'in mi Kâbe'nin mi daha üstün olduğu konusunda tartışma yaşandığı ve bunun üzerine "Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir."⁶³ âyetinin nâzil olduğu nakledilmektedir.⁶⁴

⁵⁷ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil*, 1/465; 2/59.

⁵⁸ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil*, 2/248; 2/521-522.

⁵⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Şur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1/468; 3/491; Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2010), 1/545; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/620; 3/126; Ömer b. Muhammed en-Neseftî, *et-Teyşîr fî't-Tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habbûş (İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 1440), 5/350; Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-'Arabî, 1418), 2/561.

⁶⁰ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/102-103.

⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'azîm*, 1/174; 3/67.

⁶² Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtî*, 1/356.

⁶³ Âl-i İmrân 3/96.

⁶⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtî*, 3/267.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıktıktan sonra girmelerinin emredildiği kutsal toprakları Yahudilerin Tevrat'tan anladığı sınırlarla açıklayan bir müfessir bulunmamaktadır. Sadece Taberî, arz-ı mukaddese için şurası veya burası denilemeyeceğini, en doğrusunun Hz. Mûsâ'nın ifade ettiği üzere "mukaddes topraklar" olarak herhangi bir yer tayin edilmemesi olduğunu ifade etmektedir. Fakat Taberî, arz-ı mukaddesenin Arîş-i Mısır ile Fırat arasındaki bölgenin içerisinde bir yer olduğunun kesinliğine vurgu yapmakta bu bölge olduğu konusunda müfessirler ve siyer ehli ile ahbâr âlimlerinin icmâsı olduğunu iddia etmektedir. O; tam olarak neresi olduğunun ise rivayetle bilinebilecek bir husus olup bu konuda kesin şahitlik yapacak bir rivayetin de bulunmadığını ifade etmektedir.⁶⁵ Taberî'nin "mukaddes toprakların" tam olarak neresi olduğunun bilinemeceği yorumu yerinde bir tespit olup kendisinden sonra bazı müfessirler tarafından da bu kanaat paylaşılmaktadır. Fakat bununla birlikte onun arz-ı mukaddeseyi Mısır'ın Arîş bölgesi ile Fırat arasına tahsis etmesi bizce sorunludur. Taberî'nin bu yorumu, bütün görüşleri içerisinde alan bir bölgeye işaret etmesi bakımından makul olmakla beraber Tevrat'taki arz-ı mev'ûd sınırlarına çok benzeyen bu yorumun kaynağının isrâiliyat olması muhtemeldir. Öte yandan Hz. Peygamber'e "Allah, Arîş ile Fırat arasını ve özellikle de Filistin'i mübarek kılmıştır."⁶⁶ şeklinde bir rivayet isnad edilse de⁶⁷ Kütüb-i Tis'a'da yer almayan bu rivayetin munkatı' olduğu aktarılmaktadır.⁶⁸ Dolayısıyla Mısır ile Fırat arasına işaret edilen bu tarz haberlerin sağlam bir dayanağının olmadığı açıktır.

Mâide Sûresi 5/21. âyette arz-ı mukaddesenin yazılması (كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ) ifadesinin ne anlama geldiği de müfessirler tarafından farklı şekillerde açıklanmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi, mukaddes toprakların onlara pay edilmesi, onlar için adının konulması veya Levh-i mahfûz'da oranın onlara ait olduğunun yazılması olarak tefsir etmektedir.⁶⁹ İbn Kesîr ise âyetteki "yazma" fiilini daha açık bir ifadeyle ataları Hz. Yak'ûb'un lisanı üzerine Allah'ın burayı onlara vadettiği ve içlerinden iman edenlere miras bıraktığı şeklinde açıklamaktadır.⁷⁰ Ebû Hayyân "k-t-b" fiilinin Kur'an'da "Size oruç yazıldı."⁷¹ ve "Size savaş yazıldı."⁷² âyetlerde olduğu gibi "farz kılınma" anlamında kullanımının açık olduğunu belirtmektedir. Ancak bu ifadeye "ezelde yazılması ve takdir edilmesi" anlamının verilmesi durumunda bunun ilerleyen âyetlerde söz konusu bölgeye girmelerinin haram kılınmasıyla çelişeceğine dikkat çekmektedir. Söz konusu ifadenin "oraya girmelerinin emredilmesi" anlamına gelmesi durumunda ise böyle bir çelişkinin olmayacağını, bazılarının girmek haramken bazılarının ise emrolunduğu şeklinde açıklanacağını belirtmektedir. Âyetteki takdîs ifadesinin ise "tathîr" anlamında olduğu vurgulanırken bu toprakların âfetlerden, şirkten, kıtlık ve açlıktan uzak olduğuna değinilmektedir. Ancak en çok işaret edilen

⁶⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/168; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 4/217.

⁶⁶ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Safvetü's-Sakâ (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 12/303.

⁶⁷ Memiç, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ud Anlayışı*, 85. Söz konusu rivayet, Memiç tarafından Müslim'e atfedilse de *Sahîh-i Müslim*'de böyle bir rivayet yer almamaktadır.

⁶⁸ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Câmi'u'l-ehâdis* (Beirut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 7/481.

⁶⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/620.

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/67.

⁷¹ el-Bakara 2/183.

⁷² el-Bakara 2/216.

husus bu toprakların peygamberlerin mesken tuttuğu yer olması itibariyle mukaddes olmasıdır.⁷³

Müfessirler Yüce Allah'ın arz-ı mukaddeseyi İsrâiloğulları'na yazdıktan sonra haram kılınmasına dikkat çekerek bu âyetlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine değinmişlerdir. Bu bağlamda özellikle iki görüş öne çıkmaktadır. Birincisi, söz konusu toprakların onlara verilmesi cihat etmeleri şartına bağlanmıştır. Onlar cihattan yüz çevirince bu topraklar da onlara haram kılınmıştır. İkincisi ise toprakların onlara haram kılınması 40 yıl süreyedir. Bu süre tamamlandıktan sonra söz konusu topraklar onların olacaktır.⁷⁴

Kur'an'da “berekatli kılınmış arz/الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا” vurgusunu içeren âyetlerin çoğunun bir şekilde İsrâiloğullarıyla bağlantılı olması, bu âyetlerin de Yahudilerin arz-ı mev'ûd meselesiyle birlikte değerlendirilip değerlendirilmediği hususu merak uyandırmaktadır. Ancak müfessirler söz konusu âyetlerde İsrâiloğullarını ezenlerin Firavun olması dolayısıyla olsa gerek İsrâiloğulları'nın mirasçı olduğu toprakları genellikle Mısır olarak anlamışlardır. Nitekim Mukâtil'e göre Hz. Musa ve İsrâiloğulları, Firavun boğulduktan sonra tekrar Mısır'a dönmüşler ve oraya malik olmuşlardır. Aynı şekilde Zemahşerî de el-A'râf 7/128-129 ve 137 gibi âyetlerin tefsirinde miras bırakılan topraklara mutlaka Mısır'ı da eklemiş, Firavunlar ve Amalikalılar'dan sonra onların Mısır ve Şam topraklarına malik olduklarından söz etmiştir. Hatta onun el-Mâide 21 dışındaki âyetlerde ısrarla Mısır ve Şâm topraklarına vurgu yaptığı söylenebilir.⁷⁵ Burada Mukâtil ve Zemahşerî'nin aslında aynı kapsamda ele alınması gereken âyetleri farklı değerlendirerek bir çelişkiye düştüğü görülmektedir. Öte yandan Kitâb-ı mukaddes'in bazı bölümlerinde İsrâiloğulları'nın bütün yeryüzüne mirasçı kılınacağı belirtilmesi ile Kur'an'da Hz. Musa'nın İsrâiloğulları'ndan Allah'tan yardım istemeleri ve sabretmelerini istemesi, Allah'ın yeryüzünü dilediğine varis kılacağı belirtilmesi aynı anlama işaret ediyor olmalıdır. Nitekim Zemahşerî de buradaki “arz” ifadesinin bütün yeryüzü anlamına gelmesini mümkün görmektedir.⁷⁶

Yine Kur'an'da “Biz, İbrâhim ve Lût'u kurtararak âlemler için kutsal kıldığımız topraklara ulaştırdık.”⁷⁷ âyetinin de arz-ı mukaddese ile ilişkili olan âyetlerle benzer bir ifadeye sahip olması bakımından nasıl açıklandığına değinilmesi gerekmektedir. Bu âyetin klasik dönem tefsirlerinde her daim arz-ı mev'ûdla ilişkili olarak tefsir edildiğini söylemek mümkün değildir. Aksine söz konusu âyette Hz. İbrahim ve yeğeni Lût'un Irak'tan kurtarılarak yerleştirildikleri yerin Şâm, Harrân ve Mekke olduğu yönünde farklı görüşler bulunmaktadır.⁷⁸ Nitekim İbn Kesir özellikle Şâm'a vurgu yapmakta orasının hicret yurdu olduğuna, mahşerin Şâm toprağında kurulacağına, Hz. İsa'nın oraya ineceğine ve Deccâl'in orada öldürüleceğine değinmektedir.⁷⁹ Öte yandan benzer bir ifadeye sahip olan “Andolsun zikirten sonra Zebûr'da da “Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır”

⁷³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 4/217.

⁷⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1 & 622.

⁷⁵ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil*, 3/335; 2/56; 3/266; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/143, 149, 369; 3/392; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/305; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 5/154-155.

⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/143.

⁷⁷ el-Enbiyâ 21/71.

⁷⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 7/452.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/310.

*diye yazmıştık.*⁸⁰ âyeti gibi bazı âyetlerin tefsirinde yeryüzüne varis olacak “salih kullar”, birçok müfessir tarafından Ümmet-i Muhammed olarak açıklanmış, doğrudan diğer âyetlerle aynı bağlamda ele alınmamıştır. Nitekim İbn Abbâs’tan nakille söz konusu âyetin tefsirinde Ümmet-i Muhammed’in yeryüzüne varis olacak ümmet olduğunun Tevrat ve Zebur’da daha önceden zikredildiğine dair bir rivayet aktarılmıştır. İbn Abbâs’tan Mücâhid’in aktardığı bir başka rivayette ise âyetteki “arz” ifadesi cennet arzı olarak açıklanmış, buraya vâris kılınanların ise müminler olduğu belirtilmiştir.⁸¹ Bazı müfessirlerin ise buradaki “arz” ifadesini cennet arzının yanı sıra “arz-ı mukaddese” ile açıkladıkları da görülmektedir.⁸² Ancak İsrâiloğulları’nın Mısır’dan çıkarıldıktan sonra mirasçı kılındığı toprakların ve Hz. İbrahim ve Lût’un yerleştirildiği bereketli toprakların da el-Maîde 5/21 ile değerlendirilmesi kanaatimizce Kur’an bütünlüğüne daha çok uymaktadır.

4. İsrâil Devleti’nin Kurulmasından Sonra Telif Edilen Tefsirlerde Arz-ı Mev’ûd’la İlişkilendirilen Âyetlerin Yorumu

Müfessirlerin, Kur’an ve sünnette kendilerini bağlayan açık bir delilin bulunmadığı durumlarda, kendi dönemlerinde yaşadıkları olaylardan bağımsız bir tevil yapmamaları, doğal bir olgu olarak değerlendirilmektedir. İşte bu vakiadan hareketle bu başlık altında özellikle İsrâil Devleti’nin kuruluşundan sonra telif edilen ve Müslümanların Yahudi zulmüne maruz kaldıkları, kan ve göz yaşının eksik olmadığı dönemlerde yaşamış çağdaş müfessirlerin arz-ı mev’ûdla ilişkilendirilen âyetleri nasıl yorumladıklarına değinilecektir.

Çağdaş dönemde müfessirlerin söz konusu meseleye yaklaşımını birkaç şekilde özetlemek mümkündür. Bu hususta öne çıkan yaklaşımlardan birisi Kur’an’ın arz-ı mev’ûdu tasdik ettiğine dair iddiaları ele almak ve arz-ı mev’ûd düşüncesini Yahudilerin dini metinlerinden de delil getirmek suretiyle açık bir şekilde reddetmektir. Bu müfessirlerin başında Filistin Nablus doğumlu ve Filistin davası için bedel ödemiş âlimlerden birisi olan Muhammed İzzet Derveze (1888-1984) gelmektedir. Derveze, Yahudilerin Allah’ın bu toprakları sonsuza dek Hz. İbrahim, İshak ve Ya’kûb’a ve de onların soyundan gelenlere vadettiğine dair Tevrat’ın Yaratılış ve diğer bölümlerindeki sözlere tutunduklarını ancak bu kitapların Allah tarafından inzal edilen kitaplar olmayıp Hz. Musa’dan sonra farklı kimseler tarafından yazıldığıın altını çizmektedir. Kaldı ki Hz. Musa; Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Ya’kûb’tan yüzlerce yıl sonra yaşamıştır. Dolayısıyla bu kitapların birçok tahrife ve bozulmaya maruz kaldığını ve Hz. Musa’dan sonra İsrâiloğulları’nın yaşadığı tarihsel olayların etkisini taşıdığına dikkat çeken Derveze, Yahudilerin bu metinlerle ne Müslümanlara ne de başkalarına delil getirmelerinin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁸³ Dolayısıyla onun vadedilmiş topraklarla ilişkilendirilen âyetleri tefsir ederken bu toprakların sınırlarına dair bir tartışmaya girmeksizin Tevrat’a dayanan bu meseleyi kökten reddettiği görülmektedir.

⁸⁰ el-Enbiyâ 21/105.

⁸¹ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Çur’ân*, 11/349; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-muħit*, 7/473; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Çur’âni’l-‘azîm*, 5/337.

⁸² Şemseddin Ahmed Bin Süleyman İbn Kemâl Paşa, *Tefsîru İbn Kemâl Paşa*, thk. Mâhir Edib Habbûs (İstanbul: Mektebetü’l-İrşâd, 1439), 9/7/81.

⁸³ Derveze, *et-Tefsîru’l-hadis*, 2/443; 9/92-93.

Derveze, söz konusu el-Mâide 5/21. âyette söz edilen arz-ı mukaddesenin mübarek/bereketli topraklar şeklinde tevil edilmesinin el-A'râf 7/137, el-Enbiyâ 21/71 ve el-İsrâ 17/1 gibi âyetlere uygun düştüğünü dolayısıyla bununla Mescid-i Aksâ'nın da içerisinde olduğu Filistin topraklarının kastedildiğini ifade etmektedir. Özellikle Tekvin'de ve Tevrat'ın diğer bablarında buralar defalarca Ken'ân toprakları olarak nitelenmekte, önce Hz. İbrahim'e ardından da Hz. İshâk ve Hz. Ya'kûb'a bu toprakların ve de başka toprakların vadedildiği öne sürülmektedir.⁸⁴ Fakat Derveze, Yahudilerin el-A'râf 7/137 ve el-Mâide 5/21 gibi âyetleri delil getirerek Kur'an'ın da Nil'den Fırat'a bu toprakların kendilerine ait olduğunu onayladığını iddia ederek sıradan Müslümanları kandırmaya çalıştıkları noktasında uyarılarda bulunmaktadır. Bu âyetlerde bahsedilen durumun tamamen olayın gerçekleştiği dönemdeki Yahudilerin gösterdiği sabır ve tutumlarıyla ilgili olduğu noktasında bütün müfessirlerin ittifak ettiğini vurgulamaktadır. Zaten kendilerine verilen bu nimetlerin tamamen dönemsel olduğu her hal ve şartta geçerli olmadığı hem Kur'an'da hem de bugün mütedavel olan Tevrat'ta belirtilen bir husustur. Nitekim Yüce Allah, İbrahim Sûresi'nde söz konusu nimetlere yapılacak nankörlük karşısında maruz kalacakları azabı hatırlatmak üzere *"Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Allah'ın size lutfettiği nimeti hatırlayın. Hani O sizi, Firavun'un adamlarından kurtarmıştı. Onlar size işkencenin en kötüsünü reva görüyor, erkek çocuklarınızı kesiyor, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunlarda size rabbinizden büyük bir imtihan vardı. Hani rabbiniz, "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!" diye bildirmişti.*"⁸⁵ buyurmaktadır. Derveze, Levililer ve Elçilerin İşleri kitabının 26. bölümünden Kur'an'ın sadece yüzeysel olarak onlara hatırlattığı bu azapla ilgili uzun bir pasaj aktarmaktadır. Buna göre, Yahudilerin Allah'ın emirlerine uymaması ve ahitlerini bozması halinde yedi kat ceza verileceği, memleketlerinin düşmanlarının eline geçeceği ve kendilerinin de köleler olarak başka ulusların egemenliği altına gireceği vurgulanmaktadır.⁸⁶ İzzet Derveze onların ahitlerini Hz. Musa döneminde ve sonrasında sürekli bozduklarını dolayısıyla iman, amel ve ahlaki yönden birçok sapmanın meydana geldiğini belirtmektedir. O, Kur'an'ın birçok âyetinde bunların haber verildiğini ve onların aşağılanmış köleler olarak dünyanın dört bir tarafına dağıtıldıklarından söz etmektedir. Derveze, kıyamet gününe kadar Allah'ın onlara çeşitli azapları tattırılacağı konusunda hiçbir şüphesinin olmamasının inançların gereği olduğuna dikkat çekmektedir.⁸⁷ O, bu konuyu tefsirinin muhtelif yerlerinde sürekli gündeme getirmekte Siyonist Yahudilerin en büyük sömürgeci tâğût ABD'nin desteğiyle Filistin'i gasbettiğini ve Müslümanların da artık asla topraklarını geri alamayacaklarını düşünmeye başladıklarını söylemektedir. Ancak tıpkı Benî Nadîr Yahudilerine Allah'ın hiç ummadıkları yerden korku vererek yurtlarından eden Allah, Siyonist rejime de bunu yapmaya kadirdir. Ancak Müslümanların Allah'ın emirlerine uymaları, rehabet ve ataleti terk ederek dayanışma ruhu göstermeleri gerekmektedir. Derveze onların bugün Filistin'de sağladıkları başarının Müslümanlar için geçici bir imtihan vesilesi olduğunun da altını çizmektedir.⁸⁸

⁸⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 9/92.

⁸⁵ İbrâhim 15/6-7.

⁸⁶ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 2/441-442; 9/92.

⁸⁷ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 2/443.

⁸⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 7/305; 9/94.

Sonuç olarak onun yorumlarında her ne kadar yaşadığı dönemin etkileri olsa da tahrif edildiği açık olan ve sürekli değişime uğrayan bir metin üzerinden arz-ı mev'ûd meselesini konuşmanın anlamsız olduğuna değinmesi oldukça önemlidir. Onun bu yorumu yapmasında şüphesiz İsrail Devleti'nin kurulma sürecine ve sonrasında yaşananlara şahit olmasının etkisi bulunmaktadır. İzzet Derveze'nin yaşadığı dönemden hareketle gösterdiği reaksiyonu asırlar önce İsrail Devleti'nin emaresi dahi yokken yaşayan müfessirlerden bekleyemsek de en azından söz konusu toprakların neresi olduğuna dair bilgilerin İslâmî kaynaklara dayanmadığını belirtmelerini beklemek son derece doğaldır.

Çağdaş dönemde ülkemizde telif edilen bazı tefsirlerde de İsrailoğulları'nın girmesinin emredildiği arz-ı mukaddesenin Kudüs olduğunu belirtmekle birlikte İsrail'in bu toprakları işgal ettiği vurgulanmaktadır. Nitekim bu müfessirlerden birisi olan Toptaş, Hz. Musa tarafından verilen emri uygulaması konusunda pısrık ve korkak davranan Yahudilerin, iki bin yıl sonra Osmanlı hasta yatağında bile Kudüs'e giremediklerini ancak günümüzde İngiltere, Amerika ve Fransa'nın desteğiyle Kudüs'ü işgal ettiklerini vurgulamaktadır. O, Yahudilerin Mısır'da köle olarak yaşamaktansa çölde Allah'a kul olmanın mükâfatı olarak zamanında yaşadıkları yerin doğusuna ve batısına adaletle hükmettiklerine, ancak daha sonra kendi elleriyle yazdıkları Yahudi tarihini Tevrat diye yutturmaya çalıştıklarına dikkat çekmektedir.⁸⁹ Dolayısıyla o; söz konusu toprakların sınırı veya onlara vadedildiği meselesiyle hiç ilgilenmemekte İsrail'in burada işgalci pozisyonunda olduğunu açıklamaktadır. Topbaş'ın da tıpkı Derveze gibi Tevrat'ın tahrifi üzerinden arz-ı mev'ûdu reddettiği söylenebilir.

Çağdaş müfessirlerden bazıları ise Hz. Mûsâ'nın “Arz-ı mukaddese girin...”⁹⁰ emrinin o dönemde orayı mesken edinmeleri yönünde bir emir olarak tefsir ederken bunun Yahudilerin anladığı tarzda kayıtsız şartsız mülk olarak verilmesi anlamına gelmediğine dikkat çekmektedir.⁹¹ Bazıları ise arz-ı mukaddesenin mazlum Filistin olduğunun anlaşıldığına dikkat çektikten sonra biraz da birlikte yaşama anlayışına vurgu yaparcasına buranın onlara mülk olarak değil kimsenin mülkü olmaksızın ve kimseyle çekişmeksizin oturmaları için verildiği şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Yahudilerin bu vaatten bu toprakların kendilerine geri verilmesi anlamını çıkarması doğru değildir. Bilakis onların içinde buldukları sıkıntı ve şiddete başvurmaları, İngilizlerin ve Amerikalıların siyasi amaçlarla kurdukları devletlerini kaybedeceklerini göstermektedir.⁹²

Çağdaş müfessirlerden Ebû Zehre bu yorumu, Mâide 5/21. âyetteki “كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ” ifadesinden hareketle dilsel yönden de kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre söz konusu ifadede mef'ûlün zikredilmemesinin sebebi, metinde ona delalet edecek bilginin bulunmasıdır. Buna göre âyetin anlamı şudur: “O mukaddes topraklara girmeniz size takdir olunmuş, Mısır topraklarında Firavun ve destekçilerinden dolayı başınıza gelen korkulardan kurtarmak için Allah, sizin o topraklara girmenizi farz kılmıştır.” Ebû Zehre'ye göre burada k-t-b fiilinin *alâ* ile değil de *lâm* ile geçişli (müteaddi) kılınması sebepsiz değildir. Zira bu durumda, o topraklara girmenin farz kılınması yine kendileri için, onları korumak ve yitip gitmelerini önlemek içindir.

⁸⁹ Toptaş, *Şifa Tefsiri*, 2/420; 3/242; 7/121.

⁹⁰ el-Mâide 5/21.

⁹¹ el-Muğniyye, *et-Tefsîrû'l-kâşif*, 3/42-43; ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr*, 6/146.

⁹² ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr*, 6/146; el-Hicâzî, *et-Tefsîrû'l-Vâdih*, 1/501-502.

Ona göre burada bazı müfessirlerin yaptığı gibi mef'ûlün zamir olarak takdir edilmesi doğru değildir. Çünkü bu takdirde söz konusu ifade, âyette açıkça belirtilmediği halde bu toprakların onlar için ebedi olarak kaydedilmesi ve farz kılınması anlamına gelecektir. Ebû Zehre, Yahudi ideologların söz konusu toprakların kendilerine vadedildiğine ve bununda kendi kitaplarında mevcut olduğuna sarıldıklarını, oysa onlar için farz kılınanın sadece Mısır'dan çıktıktan sonra orayı bir sığınak olarak kullanmaları olduğunu belirtmektedir. Çünkü yeryüzü Allah'a ait olup onu da ancak salih kullarına varis kılacaktır. Ancak İsrailoğulları kesinlikle o salih kullardan değildirler.⁹³ Ebû Zehre'nin klasik müfessirlerin aksine bu ifadeyi detaylı bir şekilde açıklaması şüphesiz yaşadığı dönemden bağımsız değerlendirilebilecek bir olgu değildir. O da yaptığı açıklamalarla Kur'an'da Yahudilerin anladığı tarzda vadedilmiş topraklara işaret olduğunu reddetmektedir.

Çağdaş Şii müfessirlerden Lübnanlı Hasan Fadlallah'ın (ö. 2010) arz- mev'ûdla ilişkilendirilen âyetlere dair yorumu da Filistin meselesine karşı duyarlı bir müfessirin bakışını yansıtmaktadır. Nitekim Fadlallah, özellikle el-Mâide 5/21. âyetin tefsirinde arz-ı mukaddesenin İsrâiloğulları için yazılmasının onların oraya yerleştirilmesi/yurt edinmesi anlamında mı yoksa Yahudilerin söylediği gibi onlara mülk olarak mı verildiği meselesini kısmen detaylı bir şekilde ele almaktadır. Fadlallah, âyetteki "yazma" ifadesiyle kastedilenin Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra İsrâiloğulları'nı Allah'a ve resulüne iman ve itaat üzere hayatlarını idame ettirebilecekleri bir yere yerleştirmektir. Zira Hz. Musa'nın onlardan arz-ı mukaddeseye girmelerini ve zalim kavimle cihat etmelerini istemesi bunu göstermektedir. Dolayısıyla bu âyette uzaktan veya yakından bu toprakların İsrâiloğulları'na ilâhî bir kanun ve hak olarak verildiğine dair en ufak bir delalet söz konusu değildir.⁹⁴

Çağdaş dönemde çokça okunan müfessirlerden Mevdûdî, el-Mâide 5/21. âyette arz-ı mukaddese olarak tanımlanan toprakların; İbrahim, İshak ve Ya'kûb peygamberlerin vatanı olan Filistin olduğunu belirtmekte, Mısır'dan ayrıldıktan sonra Allah'ın bu ülkeyi kendilerine verdiğini ve burayı fethetmeyi onlara emrettiğini söylemektedir. Mevdûdî, söz konusu âyette bahsedilen konuşmanın Mısır'dan çıktıktan iki yıl sonra Sina yarımadasıyla Arabistan'ın kuzey bölgesinin Filistin'in güney sınırının birleştiği nokta olan Faran çölünde yapıldığını iddia etmektedir. Mevdûdî'nin özellikle Kitâb-ı Mukaddes'teki Sayılar, Tesniye ve Yeşu bölümlerine dayanarak öne sürdüğüne göre Ürdün'ün güneyindeki Faran çölünden Hz. Musa 12 casusu arz-ı mukaddese girmek üzere göndermiştir. Ancak bu casusların raporları doğrultusunda Ürdün bölgesine girmekten çekinen İsrâiloğulları'nın Faran çölünden Ürdün'e varabilmesi 38 yılı bulmuştur.⁹⁵ Mevdûdî, İsrâiloğulları'nın "berekatli toprakların doğusuna ve batısına" mirasçı kılınmasını bazılarının onların "Mısır'ın efendileri" olması anlamını çıkardığını belirtmekte ve bunu kabul etmemektedir. Zira gerek bu âyette gerekse tarihî kaynaklarda buna dair bir delil bulunmamaktadır. Bu yüzden Mevdûdî, bu ifadenen "İsrâilliler, Filistin'e varis kılındı." anlamında olduğunu belirtmektedir.⁹⁶ Sonuç olarak Mevdûdî Tevrat'tan istifade ettiği bilgilerden hareketle arz-ı mukaddesenin Akabe körfezinin kuzeyindeki bölge olarak anlamaktadır. Kitâb-ı

⁹³ Ebû Zehre, *Zehratü't-tefâsir*, 4/2111.

⁹⁴ Muhammed Hüseyin Fadlallah, *Min Vahyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Melâk, 1419), 8/120-121.

⁹⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Çur'ân*, 1/473.

⁹⁶ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Çur'ân*, 2/87-88.

mukaddes'ten elde edilen bu bilgilere ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği açık olmakla birlikte Tevrat'tan istifade edilen bilgilere göre Kur'an'da da söz edilen arz-ı mukaddese girme talimatının verildiği yer Faran ise o zaman Nil Nehri'ne kadar uzanan arz- mev'ûdun kapsamı oldukça dar bir bölgeye işaret etmektedir.

Çağdaş müfessirlerde görülen bir başka tavır ise söz konusu âyetlerin İsrail Devleti'nin bölgede yarattığı tehditten bağımsız olarak klasik dönemdeki bilgileri hiçbir değerlendirme yapmaksızın aktarmalarıdır. Bu yöntemi benimseyen müfessirlerin çokluğu Filistin davasının bugünkü sahipsizliğine bakıldığında hiç de garipsenecek bir durum değildir.⁹⁷ Bu tavrı benimseyen çok sayıda müfessir olup çağdaş müfessirlerin önde gelenlerinden İbn Âşûr bunlardan birisidir. İbn Âşûr, Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarına vadettiği mukaddes toprakların Ken'ân arzı olan Filistin toprakları olduğunu belirtmektedir. Nitekim burası Tevrat'ta Allah tarafından "Süt ve bal akan topraklar" olarak tavsif edilmiştir. Buranın sınırları Akdeniz'den Ürdün Nehri ve Ölüdeniz'e, kuzeyde Hama güneyde ise Gazze ve Hebron'da (el-Halil) sona ermektedir. O; arz-ı muakaddesinin temiz veya bereketli topraklar anlamında olduğunu belirtmektedir. Yahut buranın mukaddes olması Hz. İbrahim'in söz konusu bölgenin ilk köylerinden Hebron'da defnedilmiş olması sebebiyledir. Ona göre mukaddes toprakların onlara yazılması ise onlara takdir edilmesi olup bu Arap dilinde çokça kullanılan bir mecazdır. Zira kişi bir şeyi taahhüt ettiği zaman onu yazıya geçirmektedir.⁹⁸ İbn Âşûr birçok yerde arz-ı mukaddeseyi daha lokal bir bölge olarak Hebron'la izah etmektedir. Zira İsrâiloğullarına yakın olan ve ilk merkez olarak girdikleri yer Hebron'dur.⁹⁹ Hatta İbn Âşûr, İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkarılmasının onlara arz-ı mukaddeseyi vermek için olduğunu öne sürmektedir.¹⁰⁰ İsrail-Filistin meselesinin çok sıcak olduğu 1970'li yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı da yapan Süleyman Ateş'in söz konusu âyetlere yaklaşımı da aşağı yukarı aynıdır. Ateş, İsrâiloğulları'na vadedilen toprağın bir zamanlar Hz. Ya'kûb'un yurdu olan Filistin toprakları olduğu düşüncesindedir. İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkarıldıktan sonra "bereketli topraklara" mirasçı kılınacağını belirten Ateş, bu sıfatın da el-Mâide 5/21. âyete referansla "arz-ı mukaddese" olarak adlandırılan Filistin bölgesine verildiğini söylemektedir. O, el-İsrâ Sûresi'nin ilk âyetinde çevresi bereketli kılınan Mescid-i Aksâ'nın da Filistin'in merkezi Kudüs'te bulunmasını buna delil olarak getirmektedir. Dolayısıyla İsrâiloğullarına vaat edilen toprağın bütün Mısır değil Filistin toprağı olduğunu belirtmektedir. Hz. Musa'nın bir süre Mısır'ı yönetmesinin de buna engel teşkil etmeyeceğini öne sürmektedir.¹⁰¹ İsrâiloğulları'nın bir dönem çevrelerine hâkim olduklarına birçok meziyette de öteki milletlerden üstün bulduklarına değinen Ateş, fakat bu durumun onların sürekli olarak dünyaya hâkim olacakları anlamına gelmediği, aksine söz dinlememelerinden dolayı ellerindeki nimetlerin zaman zaman alınıp lanete ve azaba maruz kaldıklarını Kur'an'ın haber verdiğini belirtmektedir.¹⁰² Görüldüğü üzere Ateş, Yahudilerin o

⁹⁷ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir eş-Şinkitî, *Eḍvâ'ü'l-beyân fi izâhi'l-Qur'ân bi'l-Qur'ân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1441), 2/39; 1/35; M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 3/37, 631; 1/340.

⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/162; 17/108.

⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/514.

¹⁰⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/497.

¹⁰¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 3/385.

¹⁰² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/506-507; 1/171.

dönemde söz konusu bölgeye hâkim olmasını arz-ı mev'ûddan bağımsız değerlendirmekte ve İsrail'in bölgedeki tehdidiyle ilişki de kurmamaktadır.

Sonuç olarak çağdaş dönemde birçok müfessir, arz-ı mev'ûd meselesiyle ilişkilendirilen âyetleri yorumlarken Filistin sorununun etkisiyle olaya yaklaşmışlardır. Bu durum da klasik tefsirlerde isrâiliyat kaynaklı olarak yer alan arz-ı mev'ûdun hangi bölgeyi kapsadığına dair bilgilerin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Yahudiler için arz-ı mev'ûd, varoluşsal bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Nitekim Yahudiler bu noktada Kur'an'ın dahi vadedilmiş toprakların İsrâiloğulları'na aidiyetini teyit ettiğini iddia etmekten çekinmemektedir. Kur'an'da doğrudan veya dolaylı olarak arz-ı mev'ûd ve bunun dayandığı seçilmişlik meselesiyle ilişkilendirilebilecek yaklaşık yirmi âyet bulunmaktadır. Bu noktada özellikle de el-Mâide Sûresi 20-21. âyetler, seçilmişlik ve vadedilmiş topraklar meselesine peş peşe değinmesi nedeniyle öne çıkmaktadır. Öncelikle bu âyetlerin tamamı, İsrâiloğulları'na verilen nimetlere nankörlük etmesi ve ahdi çiğnemesi gibi olumsuz bir temanın parçası olarak ele alınmaktadır. Çağdaş dönemde her ne kadar bazı araştırmacılar, İsrâiloğulları'nın seçilmişliği meselesinin Kur'an'da tafdil kelimesiyle ifade edilmesi üzerine dursalar da ilgili âyetlerde müfessirler özellikle dilsel izahlarla ve Kur'an bütünlüğü açısından İsrâiloğulları'nın âlemlere üstün kılınmasının dönemsel olduğuna odaklanmışlardır. Nitekim bazı müfessirler, ilgili âyetlerdeki "âlem" ifadesinin büyük toplulukları ifade ettiğini yoksa bütün insanları kapsamadığını dile getirmişlerdir. Birçok müfessir ise gerek Kur'an'da gerekse sahil sünnette Ümmet-i Muhammed'in mutlak üstünlüğüne yapılan vurgu gereği bu üstünlüğün dönemsel olduğunu ifade etmişlerdir.

Klasik dönem müfessirleri, İsrâiloğulları'nın girmelerinin emredildiği veya kendilerine miras bırakıldığı belirtilen topraklarla ilişkili âyetlerin tefsirinde farklı görüşler bulunsada çoğunlukla söz konusu toprakların Beytül-Makdis olduğu görüşünü öne sürmüşlerdir. Onlar, Yahudilerin varis kıldığı toprakların neresi olduğunu tartışmışlar ancak ne yazık ki bu bilgilerin sıhhati konusuna ise pek değinmemişlerdir. Klasik müfessirler, o dönemde Yahudilerin dünyanın farklı yerlerine dağılmış olup İslâm dünyası için herhangi bir tehdit oluşturmamaları ve Müslümanların o bölgelerdeki güçlü hâkimiyetlerinden dolayı ilgili âyetlerin tefsirinde bu durumun dönemsel olduğunu belirtmekle yetinmişlerdir.

İsrail'in kuruluşundan sonra Filistinli Müslümanlara zulmetmesi ve bölgesel barışı tehdit etmesi söz konusu âyetlerin tefsirine de belirli ölçüde yansımıştır. Nitekim İsrail'in bölgedeki zulmüne ve yayılmacı politikasına şahitlik eden çağdaş müfessirlerden önemli bir kısmı bu âyetlerin tefsirinde arz-ı mukaddesenin sınırlarının neresi olduğu meselesinden çok Yahudilerin anladığı tarzda vadedilmiş topraklar meselesinin gerçek dışı olduğuna değinmişlerdir. Derveze gibi Filistin davası için mücadele etmiş müfessirler, arz-ı mev'ûdun Yahudilerin tarihsel süreçteki yaşanmışlarının etkisiyle Hz. Musa'dan yüzlerce yıl sonra yazılmış Tevrat'a sokulduğu düşüncesi üzerinde durmuştur. Ebû Zehre ve Mevdûd gibi çağdaş birçok müfessir ise el-Mâide 5/21. âyetteki "كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ" ifadesini, ebedi bir yurt olarak onlara yazılması anlamında değil, geçici bir mesken olarak takdir edilmesi çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşım, müfessirlerin meseleyi kendi zamanlarında yaşanan olaylardan bağımsız bir şekilde ele almadıklarını

göstermektedir. Nitekim klasik dönemdeki birçok müfessir de kendi dönemlerindeki bilgilerden hareketle bu ayetleri yorumlamışlardır. Cevad Muğniye ve Fadlallah gibi Lübnanlı Şîî müfessirlerin de İsrail Devlet'inin kuruluşundan sonra telif edilen tefsirlerde Filistin topraklarının ilelebet Yahudilere verildiği düşüncesine karşı çıktıkları görülmektedir. Dolayısıyla İsrail tehdidini yakından hisseden Şîî müfessirlerin de görece diğer müfessirlere göre ilgili âyetlerin tefsirinde daha gerçekçi bir yorum yaptığı görülmektedir.

Çağdaş dönemde bazı müfessirlerin asırlar önceki klasik müfessirlerin gerçekliğinde kalarak kaynağı isrâiliyat olması muhtemel klasik yorumları tekrar etmekten öte geçememesi düşündürücüdür. Bu yöntemi benimseyen müfessirlerin çokluğu, Filistin davasının bugünkü sahipsizliğine bakıldığında aslında hiç de gariptenecek bir durum değildir. Aksine Filistin meselesindeki siyasi dağınıklığın ilmi alandaki bir tezahürüdür.

Kaynakça | References

- Abduh, Muhammed - Rızâ, Reşîd. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrû'l-Menâr)*. Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyye, 1990.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Belhî, Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâs, 1423.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Tarihi, Ritüeller, Türk Yahudileri, Holokost, Antisemitizm, Sık Sorulan Sorular...* İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2021.
- Bezzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1418.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kâhire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1383.
- Duman, M. Zeki. *Beyânü'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*. 3 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Baskı., 2008.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muħîṭ*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil el-Attâr. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Zehratü't-tefâsîr*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1422.
- Fadlallah, Muhammed Hüseyin. *Min Vahyi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Melâk, 1419.
- Filiz, Aynur. *Eski Ahit Tora'da Yer Alan İbrahim Anlaşmasına Göre "Vaat Edilmiş Topraklar" ve İsrail Devlet İnşası*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Gürkan, Salime Leyla. "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 25-61.
- Gürkan, Salime Leyla. "Temel Kavramlar". *Kur'an'da Yahudiler*. ed. Ömer Faruk Harman. Kur'an'da Yahudiler. İstanbul: KURAMER, 2019.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 5. Baskı., 2015.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd. *et-Tefsîru'l-Vâdih*. 3 Cilt. Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Cili'l-cedîd, 10. Basım, 1413.
- Hindî, Müttakî el-. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî - Safvetü's-Sakâ. 16 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1401.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984.
- İbn Kemâl Paşa, Şemseddin Ahmed Bin Süleyman. *Tefsîru İbn Kemâl Paşa*. thk. Mâhir Edîb Habbûş. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1439.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-'azîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. thk. İsam Mûsâ Hâdî. el-Cübeyl: Dâru's-Siddîk, 1435.
- Karahan, Semiha. "Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar". *Ortadoğu Etütleri* 13/2 (2021), 177-213. <https://doi.org/10.47932/ortetut.814970>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim İtfıyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Misriyye, 2. Baskı., 1384.
- Küçük, Abdurrahman. "Yahudilikteki Arzı Mevud Anlayışının Boyutları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/3-4 (1992), 101-111.
- Küçük, Mehmet Alparslan. "Anadolu'daki Arzı Mevud: Urfa". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (Yahudilik Özel)* 5/2 (2016), 167-196.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2005.

- Memiç, Fatih. *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ud Anlayışı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: MilelNihal Yayınları, 2021.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Şur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.
- Muğniyye, Muhammed Cevâd el-. *et-Tefsîrû'l-kâşif*. 7 Cilt. Kum: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, 1424.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzil ve hâkâ'iku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali el-Budeyvi. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419.
- Nesefî, Ömer b. Muhammed. *et-Teyşir fi't-Tefsîr*. thk. Mâhir Edîb Habbûş. 15 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 1440.
- Reckendorf, Zvi Hayim. *al-Şur'an o ha-Mikra*. Leipzig, 1857.
- Rivlin, Yosef Yoel. *el-Şur'ân*. Telaviv: Dvir Publishing, 1987.
- Rubin, Uri. *ha-Şur'ân*. Telaviv: Telaviv University Press, 2005.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. el-Kâhire: Dâru's-Sâbûnî li't-tibâa' ve'n-neşr ve't-tevî', 1417.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010.
- Seyfeli, Canan - Akdemir, Hüseyin. "Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Topraklar Fikri: İsrail Karşılığı". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 240-262. <https://doi.org/10.32711/tiad.823191>
- Shavit, Ari. *My Promised Land: The Triumph and Tragedy of Israel*. New York: Random House, 2013.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Câmi'u'l-ehâdis*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Şarkî, Mustafa. "el-Ardü'l-mev'ûde beyne'l-İslâm ve'l-Ahdi'l-kadîm". *Mecelletü'l-Mirkât li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmîyye* 4/7 (2021/1443), 87-114.
- Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir. *Eđvâ'u'l-beyân fi îzâhi'l-Şur'ân bi'l-Şur'ân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 5. Baskı., 1441.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-terbiye ve't-türâs, 1420/2000.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'an-ı Kerîm Şîfa Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2008.
- Yakar, Hüseyin. "Savaş, Galibiyet ve Mağlubiyete Dair Ayetler Kapsamında Ktb Fiilinin Anlamı ve Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Arz-ı Mev'ûd'un Yazılmasına Dair Değerlendirme". *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), 721-740. <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1178722>
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akide ve'seria ve'l-menhec*. 32 Cilt. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Fikr-Dâru'l-fikri'l-muâsir, 1411.
- Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2015.